

Գրաբարի բառային կազմի բառաքերականական իմաստների համաժամանակյա քննությունը ցույց է տալիս, որ լեզվի այդ գոյավիճակում կան զգալի փոփոխություններ, որոնք համատեղում են մեկից ավելի խոսքիմասային արժեքներ: Այդ կարգի բառերը մասնագիտական գրականության մեջ կոչվում են *խոսքիմասային տարարժեք բառեր*, իսկ քերականական իրողությունը՝ *խոսքիմասային տարարժեքություն*:¹

Գրաբարի խոսքիմասային տարարժեք բառերի մեջ զգալի քանակ են կազմում այն բառերը, որոնք համատեղում են ածական//մակբայ ձևաբանական նշանակություններ: Հայերենում ածականն ու մակբայը ցուցաբերում են ձևաբանաշարահյուսական որոշակի աղերսներ, որ պայմանավորված է նրանց բառական ընդհանուր իմաստով, այն է՝ հատկանիշի ընդհանուր գաղափար արտահայտելով: Այս առումով հատկանշային բառիմաստով բնութագրվող արմատական բառայինները կարող են հանդես գալ ինչպես որոշային ու ստորոգելիական, այնպես էլ պարագայական գործառնություններով:² Այս կարգի բառերը գրաբարում կան ժառանգություն են նախագրային հայերենից, կան գրաբարյան նորագոյացություններ են: Հարցի այդ կտրվածքով քննությունն առանձին ուսումնասիրության նյութ կարող է լինել:³

Հայերեն արմատական ածականների գործառնական տարարժեքությունը լուծվում է ոչ թե ձևաբանորեն, այլ շարահյուսորեն, քանի որ արմատական ածականն ու մակբայը արտաքուստ ձևաբանական տարբերակիչ ձևությամբ չունեն: Ածականի մակբայական արժեքը պայմանավորված է ոչ թե նրա որոշային (գոյորոշ), այլ ստորոգելիական գործառնությամբ:⁴

Ած./մկբ. տարարժեքություն ցուցաբերող բառերը կարելի է քննել՝ կատարելով տարբեր կարգի խմբավորումներ, ինչպես՝ ըստ ծագման աղբյուրի, ըստ խոսքիմասային կադասյարների, ըստ կառուցվածքային գործոնի, ըստ իմաստային-թեմատիկ խմբերի և այլն: Իբրև կարևոր գործոն՝ նկատի ենք առնում այդ կարգի բառերի արտահայտության պլանը՝ բառակազմական կադասյարները: Ըստ այդմ, նման բառերը բաժանվում են պարզ, բարդ և ածանցավոր տեսակների:

Մույն հոդվածի շրջանակներում մենք կանդրադառնանք միայն պարզ կամ արմատական բառերի տարարժեքությանը: Քննության ընթացքում կփորձենք կատարել նաև ներքին իմաստային խմբավորումներ, որ ենթադրում է այդ կարգի բառերի բովանդակային պլան քննություն:⁵

Արմատական բառերը, որոնք համատեղում են ած. // մկբ. արժեքներ, մեծ մասով ածականներ են, ընդ որում՝ որակական: Դրանք զգալի տոկոս են կազմում գրաբարի բառային կազմում: Քննության համար մենք կդիտարկենք դրանց մի մասը միայն:

Այդ կարգի բառերից են.

աղօտ	թանձր	կազմ	մոլոր	պայծառ
առողջ	թեթև	կայտառ	յաղթ	պատշաճ

¹ Տե՛ս Լ. Խ ա չ ա տ ր յ ա ն, Տեղաշարժեր բառերի ձևաբանական իմաստի մեջ, Եր., 1985, էջ 32-33: Խոսքիմասային տարարժեքությունն արդի հայերենի կայուն կապակցություններում, Եր., 1996, էջ 39: Գ. Ջահուկյանն այդ կարգի բառերն անվանում է երկակի և եռակի գործածություն ունեցող բառեր՝ «երկգործառնություն և եռագործառնություն բառեր» (տե՛ս Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Եր., 1974, էջ 526-527):

² Գ. Ջ ա հ ու կ յ ա ն, նշվ. աշխ., էջ 527:

³ Տե՛ս Լ. Խ ա չ ա տ ր յ ա ն, Գրաբարի բացատրական բառարան, Եր., 2003, էջ 5-10:

⁴ Լ. Խ ա չ ա տ ր յ ա ն, Խոսքիմասային տարարժեքությունը..., էջ 120:

⁵ Տարարժեք բառերի ներքին իմաստային խմբավորումներ կատարելիս օգտվել ենք Գ. Ջահուկյանի առաջարկած սկզբունքներից, որոնք կիրառելի են ինչպես պարզ, այնպես էլ բարդ և ածանցավոր բառերի պարագային (Տե՛ս Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Եր., 1989, էջ 82-102):

առոյգ	թիր	կանուխ	յաճախ	պարզ
ամուր	ժիր	կարճ	յամատ	պերճ
ամփոփ	լայն	կշիռ	յամր	պինդ
անազան	լաւ	կոյր	յար	պիրկ
անոյշ	լի	հակիրճ	յաւէտ	սակաւ
արագ	լուռ	հանդարտ	յոյժ	սերտ
արդար	լուրջ	հարթ	յոռի	սուտ
արձակ	խախտուտ	հաւասար	յստակ	սուր
բազում	խաղաղ	հեզ	յօժար	սուրբ
բարի	խառն	հեռի	նոր	ստոր
բարկ	խիստ	հպարտ	նուագ	վատ
բարձր	խիտ	ձրի	նուրբ	վիատ
բիր	խոժոռ	ճարտար	շատ	վաղ
բումն	խոլ	ճշմարիտ	շուայտ	վառ
գաղտ	խոնարհ	մանր	շտապ	տրտում
դաշն	խոտոր	մարմանդ	ուղիղ	ցած
դառն	խոշոր	մեծ	ուրախ	ցոփ
երկար	խոր	մեղմ	ուշ	քաղցր
զգոյշ	խրոխտ	մերձ	չար	քաջ
զոյգ	ծածուկ	մերկ	չքնաղ	քնքոյշ
էժան	ծանր	միշտ	պակաս	օտար

Կատարելով ած. // մկբ. տարարժեք բառերի ներքին իմաստային խմբավորումներ՝ կարելի է առանձնացնել հետևյալ իմաստներն ունեցող բառախմբերը՝ որակային, զգայության աստիճանի, չափի և այլն: Այս կարգի բաժանումները բացարձակ չեն, այլ հարաբերական են. կան մաս բառեր, որոնք միաժամանակ կարող են բավարարել երկու տարբեր խմբերի ներկայացվող պահանջները:

1) *Որակական հատկանիշ* արտահայտող բառերը ածականի արժեքով լրացնում են առարկայանիշ գոյականների: Արմատական այդ ածականները կարելի է խմբավորել ըստ լրացյալի բառիմաստային հատկանիշի: Ըստ այդմ կատանանք արմատական ածականների խմբեր, որոնք լրացնում են՝

- ա) իրանիշ գոյականների,
- բ) թե՛ իրանիշ, թե՛ անձնանիշ գոյականների.⁶

Ա. Իրանիշ գոյականների լրացնում են հետևյալ արմատական ածականները՝ *աղօտ, ամուր, արձակ, բարկ, գաղտ, դաշն, երկար, քանձր, խախտուտ, խիտ, խոշոր, խոտոր, խոր, ծածուկ, հարթ, մանր, յստակ, յօժար, նոր, նուրբ, ուղիղ, չքնաղ, պատշաճ, պարզ, պինդ, պիրկ* և այլն:

Աղօտ - ածական (հետայսու՝ ա.) 1. նվազ, նսեմ, թույլ (լուսի մասին). Որպես մեծի լուսոյ *աղօտ* նշոյք (Առ. որս. Է.): 2. փխր. ոչ պարզ, անորոշ. *Աղօտիւք* պատկերօք ճշմարտութեան (Կիռն. Եկեղ.): Մակբայ (հետայսու՝ մ.) աղոտ՝ թույլ՝ մեղմ կերպով, մեղմով. Մոօք միայն նկարագրեալ, եւ այսոքիկ յոյժ *աղօտ* և չափաւորապէս (Ածաբ. Ծն.):

Թանձր - ա. 1. թավ, խիտ, ստվար. Տեսի աթոռ մի բարձր, չորեքկուսի ծածկեալ *թանձր* կտաւով թխագունի (Փարս.,29): 2. հաստ, խոշոր. գեր. Հոգիք թեթեք ի *թանձր* մարմնի (Նար.): 3. պինդ, խորը. *Թանձր* և խորին քնով ի գօրութիւն Տեառն կապէր զթագաւորն (Գ.Մակ.,Ե,6): մ. խիտ առ խիտ, թանձրութեամբ. Առ յոյժ *թանձր* անկեալ դիականցն իբրեւ զքարակոյտս դերբկաց երեւէին (Եղ.,118):

Խախտուտ - ա. խարխուլ, ոչ ամուր, քանդելու ենթակա. Որք գորմս *խախտուտ* արտաքոյ բռեսցեն (Ոսկ. Յհ. Բ. 22): մ. անհաստատ, անկայուն կերպով. Եւ մի՛ արմատ եւ հիմն *խախտուտ* հաստատեսցի (Իմաս.,Դ, 3):

⁶ Արմատական ածականների մեջ հազվադեպ հանդիպում են բառեր, որոնք որոշչային արժեքով դառնում են միայն անձնանիշ գոյականների լրացում: Հմնտ. Կազմ - ա. 1. պատրաստ, պատրաստ վիճակում գտնվող. Կազմ են մատուցակք արքուցիք (Ազաթ., 253): մ. 1. կազմ ու պատրաստ. Ամենայն այր կազմ առաջի իր եկեսցեն (Փարս.,82): 2. վայելուչ կերպով. Մակաթ թաղեաց եւ ամփոփեաց գնա կազմ (Ես.,Է,16):

Բ. Թե՛ իրանիշ, թե՛ անձնանիշ գոյականների լրացնում են հետևյալ արմատական ածականները՝ *թիւր, խառն, խրոխտ, կոյր, ճշմարիտ, մեծ, մերկ, յաղթ, յոռի, սերտ, սուտ, սուրբ, քաջ, օտար* և այլն:

Ճշմարիտ - ա. 1. ստույգ, հավաստի, աներկբա. *Ճշմարիտ* էր բանն, գոր լուայ (Գ Թագ., Ժ, 6): 2. արդար, անկեղծ, վստահելի, ճշմարտախոս. Երկրորդեցից ի պատմագրացն Մովսիսի Խորենացոյ եւ Ստեփանոսի Տարաւնացոյ, հաւաստի եւ *ճշմարիտ* պատմագրաց (Մեր., Գ, 15): 3. փխբ. հավատավոր, նվիրված. Կոստանդինոս էր քրիստոնեայ *ճշմարիտ* (Մեր., ԽԲ, 5): մ. ճշմարտապետ, իսկապետ, հիբավի, անշուշտ. Ձի ամենեւին մի՛ լիցի Հայոց ընդ Յունաց ծանօթութիւն ի հաղորդութիւն սիրոյ, այլ *ճշմարիտ*՝ խափանել գործատոնութեան ուսումն (Խոր., 301):

Մեծ - ա. 1. խոշոր, ընդարձակ. լայնատարած. Ոչ ինչ էին կարող լսել եւ օգտել ժողովուրդն այսպիսի *մեծ* աշխարհի (Փարպ., 13): 2. քանակով՝ թվով շատ, անթիվ, մեծաթիվ, մեծաքանակ. Եւ յուղարկէ գնա ի Մրծանայ ընդ յարեւմուտս զարբու *մեծաւ* (Մեր., Բ, 25): 3. սաստիկ, ուժգին, խիստ. Չայսու ժամանակաւ եղև *մեծ* ցասումն Արշամայ (Խոր., 139): 4. հասակն առած, մեծահասակ, տարիքով ավագ. Մինչև մեծանիցի քահանայն *մեծ* (Թուոց., ԼԵ, 32): 5. երևելի, նշանավոր, աչքի ընկնող. Այր *մեծ* եւ հաւատարիմ (Եսթեր ԺԱ, 3): 6. ճոխ, հանդիսավոր, անպատմելի. Թագաւորն Գարեհ արար խրախոսութիւն *մեծ* (Ա Եզր., Գ, 1): 7. կարևոր, էական. Ոչ ունին իբրև զմեծ *մեծ* իմաստս (Փարպ., 40): մ. 1. չափից դուրս, մեծ չափով, շատ. Ի ջքմեղս եղեալ՝ կոծ *մեծ* առն (Խոր., 284): 2. մեծապետ, սաստիկ. Երաց զբերանն եւ գոչեաց յոյժ *մեծ* (ՆՀԲ):

Սուրբ - ա. 1. պարկեշտ, առաքինի, անբասիր. Այսօր ի *սուրբ* կուսն ծնալ ի Բեթղեհէմ (Ազաթ., 197): 2. փխբ. մաքուր, անարատ, վճիտ. Եւ *զսուրբ* եւ վճիտ եւ զակամակիտ աղբերացն պղտորեաց զգուրս (Մեր., ԽԷ, 15): 3. օրենքով թույլատրված, ուղղափառ, ճշմարիտ (հավատքի՝ եկեղեցու մասին). Որք կապեալ էին ի կռապաշտութեանն վառեալք եւ ջեռեալք իբրև զհնոց առ այրել զուխտ *սուրբ* եկեղեցոյ (Եղ., 8): 4. անխառն, անմասն, մաքուր. Տէ՛ր, գիտես, զի *սուրբ* եմ եւ յամենայն մեղաց կուտութեամբս իմով (Տովբ., Գ, 16): 5. սրբազան, նվիրական, վսեմ, վեհ. Օրհնեալ է անունդ քո *սուրբ* (Տովբ., Գ, 13): 6. աստվածային, խորհրդավոր. Եւ նորա զարթուցեալ՝ յուսով երեւեցելոյ նմա *սուրբ* նշանին օգնականութեան յաղթեալ վանէր զթշամեացն քանակսն (Փարպ., 4): 7. եկեղեցու կողմից ճանաչված՝ աստվածահաճո (անձ). Որպէս եւ *սուրբ* նահատակն Զրիստոսի Գրիգորիս պահեալ ի խոշտանգանսն անվնաս աջով հզօրին՝ ի լուսաւորութիւն տուեալ (Փարպ., 17): մ. սրբորեն, սրբութեամբ. Կրօնաւոր յայնժամ միայն *սուրբ* աղօթէ, յորժամ կացցէ յաղօթս հանդարտեալ (Վրք. Հց.):

2) *Աստիճանի իմաստ ունեցող* բառերն արտահայտում են հատկանիշի տարբեր աստիճաններ՝ *նվազ, թույլ, սաստիկ* երանգներով:

Այսպես, հատկանշային իմաստի նվազ կամ թույլ աստիճանի երանգ են արտահայտում *մարմանդ, հանդարտ, խաղաղ, քնքույշ, մեղմ* բառերը՝ թե՛ ածականի, թե՛ մակբայի արժեքով գործածվելիս:

Հանդարտ - ա. 1. հանգիստ, խաղաղ, անդորր, անվրդով. Ոնիա ոմն լեալ էր քահանայապետ՝ հեզ բարոյիք եւ *հանդարտ* սրտիւ (Բ Մակ., ԺԵ, 12): 2. մեղմ, հլու, լռիկ, հպատակ. Իսկ Բէլ հեզ եւ *հանդարտ* ամբոյսիւ մեծաւ ի ձախմէ ջուրցն ի վերայ ոստոյ միոյ, իբրև ի դիտանոցի (Խոր., 35): 3. հարթ, հավասար. Հարթ եւ *հանդարտ* եւ յստակագոյն մասամբքն (Պղատ. Տիմ.): մ. հանդարտորեն, մեղմով, խոհեմաբար. Երեքանկիւնի իմն կարգեաց ձեռով, *հանդարտ* յառաջ մատուցեալ (Խոր., 36):

Մեղմ - ա. չափավոր, հանդարտ, թույլ, նվազ. Յետ հրոյն՝ ձայն *մեղմոյ* օղոյ (Գ Թագ., ԺԹ, 12): մ. հանդարտորեն, դանդաղ, կամաց. *Մեղմ* երթայր, զի թոյլ տացէ մեռանել մանկանն, եւ ապա երթայցէ (Ոսկ.Մ. Բ., 5):

Հատկանշային իմաստի սաստկության երանգ ունեն հետևյալ բառերը՝ պայծառ, վառ, սուր, արագ, շտասպ, խիստ, յոյժ, բուռն և այլն:

Արագ - ա. 1. արագաշարժ, սրընթաց, արագընթաց. Որ *արագն* իցէ ոտիք՝ մի ապրեսցի (Ամովս., Բ, 15): 2. արագ եղող, շուտ կատարվող. Հիւանդանայր գործն *արագ* եւ առողջ (Խոր., 81): մ. շուտափույթ, շուտով, անհասպաղ. Չճարտար մոգպետն *արագ* աշակերտեցին (Եղ., 159):

Խիստ - ա. 1. կարծր, պինդ. Փափաք ծարառյ ի *խիստ* վիմէ (Իմաս.,ԺԱ,4): 2. ուժգին, բուռն, սաստիկ. Ծարառեաց *խիստ* ծարառով (Բուզ.,22): 3. դժնդակ, դաժան, անօրեն. Յանդիմանէին զմատնումն ընդ լծով *խիստ* և անօրէն ծառայութեանն Պարսից (Փարս.,12): 4. շատ, չափազանց. *խիստ* է բանդ այդ (Ոսկ. Յհ.): մ. 1. խիստ, սաստիկ, սաստկությամբ. Մի՛ այդպէս *խիստ* կատարէր զկամս քո (Բ Մակ.,ԺԵ,2): 2. չարաչար. Սաստիկ և *խիստ* տանջեցի զնա (Վրք. Հց.):

Յոյժ – մ. սաստկապես, ուժգին կերպով, ծայրահեղորեն. Լուեալ ի Վահանայ զքանիօնութիւն բազմութեան ոսկոյն ուրախանայր *յոյժ* (Փարս.,117): ա. 1. սաստիկ, առավել, խիստ. Կին ոմն, անուն Նունէ, *յոյժ* ճգնութեամբ ստացեալ շնորհս բժշկութեան (Խոր.,231): 2. մեծ, մեծաքանակ, շատ. Յայնժամ արձակէ ի վերայ նորա Պերոզ արքայ՝ Հոնաց զար *յոյժ* (Մեք.,2,10):

3) *Չգայության իմաստ ունեցող* արմատական ածականների մեջ կան երկար-ժեք բառեր, որոնք ածականական իմաստով արտահայտում են *համի* հետ կապված հասկացություն, ինչպես՝ *անոյշ, քաղցր, դառն*, կամ էլ՝ ընդհանուր ինքնազգացողություն՝ *առոյգ, կայտառ, առողջ, խոժոռ, ժիր* և այլն:

Գառն - ա. 1. աղի, կծու, լեղի, անախորժ. Ոչ կարէին ըմպել ջուր, քանզի *դառն* էր (Երք.ԺԵ,23): 2. փխր. դժնդակ, դաժան, սաստիկ. Ի ցրտանալ հիսխառյ եւ ի *դառն* հողմ փչելոյ, խաղայ իջանէ ի դրախտն մեծ (Խոր.,109): մ. ցավազին կերպով, դառնապես. Ապրեսցիք ի *դառն* պատրաստեալ դատաստանացն (Ազաթ., 381):

Քաղցր – ա. 1. անուշ, համեղ, ախորժելի. Ի բերան քո է *քաղցր* իբրեւ զմեղր (Յայտ.,Ժ,9): 2. ցանկալի, հաճելի, դուրեկան. Չի բարբառ քո *քաղցր* է (Երզ.,Բ,14): 3. լավ, ընտիր, գեղեցիկ. Ու՞ր է *քաղցր* աչացն ահաւորութիւն առ թիւրս (Խոր.,361): 4. անդորր, խաղաղ, հանդարտ. *Քաղցր* եւ անոյշ քնով ի զարութիւն Տեառն կապէր զբազատրն (Գ Մակ.,Ե,6): 5. բարի, բարյացակամ. Կամաւ յօժարեալ ամենեքեան մեք ընտրեցաք զբեզ, որպէս զայր *քաղցր* եւ աշխարհաշէն (Փարս.,157): մ. քաղցրությամբ, անուշ-անուշ, անդորր կերպով. Չայն բարի հովուութեան նոցին՝ Ի յողջոյն ինձ կենաց քաղցր լուիցի (Նար.,205):

Ժիր - ա. 1. տոկուն, աշխույժ, կորովի, փութաջան. *Ժիր* մշակք քաջ սուր մանգաղաւ զխոր հարկանիցեն (Փարս.,159): 2. Արագաշարժ, արագընթաց. Հասանիցէ ի վերայ քո իբրեւ *զժիր* սուրհանդակ (Առակ.,2,11): մ. փութով, արագ. Ասեմ ցնա, հա՛յր, զնասցուք *ժիր* (Վրք. Հց.):

Չգայության ածականների իմաստային մի տարատեսակ են դիտվում *ցանկության* (մղումի, կամքի)՝ *ցոփ, շուայտ*, ինչպես նաև *զգացմունքի* (կրքի, ապրումի) ածականները, ինչպես՝ *զգոյշ, ուրախ, տրտում, վիատ, լուրջ, խոլ* և այլն:

Չգոյշ -ա. 1. ուշադիր, արթուն, զգաստ. Անձինն իրում կարի *զգոյշ* կայր (Բուզ., 104): 2. երկյուղած, վախվորած. Որ երկնչին, *զգոյշ* եւ պատրաստ հանապազ կան (Ն-ՀԲ): 3. անվտանգ, խաղաղ. Երկիտի միայն զիս խրատել կամեցեալ՝ եղիր զիս ի *զգոյշ* վայրի (Փիլ.): մ. ապահով. *Չգոյշ* յամենայնի, եւ տուչութիւն յաջողուածոց ունէր (Խոր.,181):

Տրտում - ա. 1. տխուր, թախծոտ, նեղությամբ՝ վշտով լցված. *Տրտում* է անձն իմ մինչեւ ի մահ (Մար.,ԺԳ,34): 2. տրտմական, տխրալից. *Տրտում* թախծանօք անցեալ զնացի (Յհ.Կթ.,192): մ. տրտմությամբ, տխուր կերպով. Ընդէ՞ր *տրտում* զնամ ես ի նեղել թշնամոյ իմոյ (Մաղ, ԽԲ,2):

4) Չափի արմատական ածականներն արտահայտում են *տարածական* (լայն, հեռի, կարճ, բարձր, ցած, մերձ), *ժամանակային* (ուշ, վաղ, կանուխ, յաճախ, յար միշտ, յաւտ, անագան), *քանակային* (շատ, նուազ, պակաս, սակաւ, լի, քիւր, հաւասար, զոյգ, բազում), *կշռային* (ծանր, թեթեւ, կշիռ), զնի (ճրի, էժան) և այլ կարգի իմաստներ:

Բարձր - ա. 1. վերին, երկնամերձ, մեծ. Չմիջնաբերդն ամրացուցանէր *բարձր* պարսպօք (Խոր.,165): 2. պերճ, վսեմ, գեղեցիկ, երևելի, շքեղ. Տէր իմ, *բարձր* եւ խոնարհ, օրհնաբանեալ զոյութիւն (Նար.,7): 3. ճոխ, առատ. Դնէ սեղան *բարձր* եւ լի ամենայն բարութեամբ (Վրք. Հց.): 4. փխր. ամբարտավան. Անկցին բարձունքն սրով (Եսայ.,Ժ,34): 5. շքեղ, հարուստ. Չտունս զայս *բարձր* (Ն-ՀԲ): 6. բարձրաձայն, ամեն-

քին լսելի, բարձրագոչ. Երաց զբերան իւր եւ ասէ *բարձր* բարբառով (Եղ.,106): մ. խիստ, ահեղ. *Բարձր* որոտալով ի վերայ համատեմիցն (Սրգ. Ա. Յովհ., Բ.):

Բիր - ա. անթիվ, անհամար, բազում. *Բիր* դաստիարակս ունիցիք ի Քրիստոս (Ա Կորն., Գ,15): մ. բազմիցս. *Բիր* եւ ազգի ազգի տանջիցէք զմեզ (Ազաթ., 95):

Չրի - ա. 1. անհատույց տրվող՝ տրված. Ամենատեղաց դեղ, *ճրի* բժշկութիւն, կրկնաձիր առողջութիւն (Նար.,7): 2. դատարկ, ունայն, սին. Չմիտս ի տունս եւ ի շահս եւ յայլ *ճրի* բանս շրջելով (Մանդ.): մ. 1. առանց գնի, անվճար, առանց հատուցելու. Ոչ *ճրի*, այլ վարձուցն փոխանակ ընթնեսցեն զարքայութիւն (Ազաթ.,365), 2. իզուր, անտեղի. *Չրի* վաճառեցայք, եւ ոչ արծաթով փրկեսցիք (Եսայ., ԾԲ,3):

Կանուխ - ա. 1. վաղ ժամանակ եղած, վաղեմի, հին. Ըստ *կանուխ* գիտութեանն Աստուծոյ Հօր, շնորհք ընդ ձեզ եւ խաղաղութիւն բազմացրի (Ա.Պիտ.,Ա,2): 2. վաղահաս, վաղաժամ. *Չկանուխն* ոչ կապտեցի պտուղ (Նար.,174): մ. 1. շատ վաղ ժամանակներում՝ անցյալում. Պատմեցաք ի մեծէն Աղէքսանդրէ յոյժ *կանուխ* եւ հեռի ժամանակօք (Խոր.,257): 2. առավոտ շուտ, վաղ առավոտյան. Այն ինչ հաւ խօսեցաւ *կանուխ* ընդ առաւօտն (Գ Մակ.,Ե,12):

5) Բնութագրող արմատական ածականները բնութագրում են ոճը՝ *ամփոփ, հակիրճ, պերճ, և անձերին՝ ըստ խոսքի կամ դրա ընկալման որակի՝ լուռ, յամբ, յամաստ, հպարտ, մոլոր, հեզ, խոնարհ, ճարտար* և այլն:

Լուռ - ա. լռիկ, անխոս, չխոսող, անձայն. Ճշմարտեցէք ի միութիւն *լուռ* հաւատովք (Ազաթ.,192): մ. *լուռ* կերպով, լռությամբ. Լուռ եւ աներեւոյթ շրջեալ ի մէջ նոցա (ն.տ., 208):

Հակիրճ - ա. 1. համառոտ, կարճ, ամփոփ, սեղմ. Չի բան մի *հակիրճ* եւ համառօտ արդարութեամբ (Եսայ.,Ժ,22): 2. վճռական, ազդու. Ամենակար հնարատրութեամբ *հակիրճ* հատուցմամբ արասցես ահա ելս քաւութեան (Նար.,34): մ. համառոտ կերպով, համառոտակի. Չբանն *հակիրճ* արասցէ Տէր ի վերայ երկրի (Հռոմ. Թ.,28):

Մոլոր - ա. մոլորություն պարունակող, մոլորված. սխալ, թյուր. «Ամենայն ազգ եւ լեզուք՝ որ են ընդ իմով իշխանութեամբ, դադարեսցեն իւրաքանչիւր *մոլոր* օրինաց» (Եղ.,17): մ. մոլորված, մոլորվելով. Չի կարծիցէ փարատն, թէ *մոլոր* գնացին, եւ զղջացեալ դարձան (ՆՀԲ):

6) Կան արմատական ածականներ էլ, որոնք արտահայտում են հասարակական նորմայից բխող անհրաժեշտության գաղափար. *լաւ, արդար, վատ, ստոր, բարի, չար* և այլն:

Արդար - ա. 1. ուղղամիտ, անաչառ, անկեղծ. Կարդալ առ *արդար* դասաւորն (Ա Մակ.,ԺԲ,5): 2. անմեղ. Ասէին զանձն իմ՝ իբրեւ զնա՝ *արդար* եւ անարատ (Նար., 146): 3. բարի, կենսատու. Արեզակն *արդար*, ճառագայթ օրհնեալ (ն.տ.,231): 4. իրավացի, օրինավոր, ճշմարիտ. *Չարդար* հաւատն ուսեալ էք յԱստուծոյ (Փարպ.,51): 5. ուղիղ, ճշմարիտ, անշեղ. *Արդար* է Տէր յամենայն ճանապարհս իւր (Մաղ.,ՃԽԴ,17): 6. ճշմարտախոս. Ընդունելի են թագաւորի շրթունք *արդարք* (Առակ.,ԺԶ,13): մ. ճշմարտությամբ, հավատարմությամբ. Չայլ *արդար* ասացեր (Յովհ.,Դ,18):

Բարի - ա. 1. լավ, ազնիվ, պատվական, գովելի. Ծառ որ ոչ առնիցէ զպտուղ *բարի* (Մատ.,Գ,10): 2. գեղեցիկ, հաճելի, ցանկալի. *Բարի* է յուսալ ի Տէր, քան յուսալ ի մարդիկ (Եղ.,138): մ. ողջամտությամբ. *Բարի*՝ եկիր, մեծ որդեակ իմ (Վրք. Հց):

Այսպիսով, գրաբարի մակարդակում ամ./մկբ. քերականական իմաստներ ցուցաբերող բառերի մեջ զգալի կշիռ ունեն արմատական ածականները, որոնք բնութագրվում են յուրահաստակ բառիմաստային դաշտով: Դրանք ներկայացնում են հետևյալ թեմատիկ-իմաստային խմբերը՝ որակային, աստիճանի, զգայության, չափի (տարածական, ժամանակային, քանակային, կշռային, զնի), բնութագրող և այլն:

Միաժամանակ, ինչպես ցույց են տալիս վիճակագրական տվյալները, միևնույն բառույթի երկատված բառաբերականական նշանակությունների մեջ իշխում են առարկայի հատկանշային իմաստն ու ածականական արժեքը:

Համառոտագրություններ

- Ազար. - Ազարանգեղայ Պատմություն Հայոց, Տփլիսի, 1909:
 Ածար., Մն. - Տօնական ճառք Գրիգորի Աստուածաբանի (ըստ ՆՀԲ-ի):
 Առ որս. - Գիրք ճառից Ս. Գրիգորի Աստուածաբանի Նազիանգացոյ (ըստ ՆՀԲ-ի):
 Բուգ. - Փաստոսի Բիզանդացոյ Պատմություն Հայոց, Թիֆլիս, 1913:
 Դիոն. Ածայ., Եկեղ. - Ս. Դիոնեսիոսի Արիստագացոյ յԱթենայ... գիրք յաղագս երկնային քահանայապետութեանց (ըստ ՆՀԲ-ի):
 Եղ. - Եղիշէի վարդապետի Վասն Վարդանայ եւ Հայոց պատերազմին, Երևան, 1957:
 Խոր. - Մովսէսի Խորենացոյ Պատմություն Հայոց, Տփլիսի, 1913:
 Մանդ. - Յովհաննու Մանդակունոյ Հայոց հայրապետի ճառք, Վենետիկ, 1860:
 Յն. Կթ. - Յովհաննու Կաթողիկոսի Դրասխանակերտցոյ Պատմություն Հայոց, Թիֆլիս, 1912:
 Նար. - Գրիգորի Նարեկայ Վանից վանականի Մատենագրությունը, Վենետիկ, 1840:
 ՆՀԲ - Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, երկասիրություն երից վարդապետաց յաշակերտութենէ մեծին Մխիթարայ արքային չ. Գաբրիէլի Աւետիքեան, չ. Խաչատրոյ Միրմէլեան, չ. Սկրտչի Աւգերեան, հ.հ. Ա-Բ, Վենետիկ, 1836-1837:
 Ոսկ. Ս. կամ Մոթ. - Յովհաննու Ոսկերեանի Յատարանագիրն Մատթեոս, հ.հ. Ա-Գ, Վենետիկ, 1826:
 Ոսկ. Յն. - Յովհաննու Ոսկերեանի Մեկնություն առտարանին Յովհաննու, Պոլիս, 1717:
 Պիտ. - Յաղագս պիտոյից (Ս. Խորենացոյ Մատենագրությունը, Վենետիկ, 1865, էջ 339-581):
 Պղատ. - Պղատոնի Առ Տիմեոս (ըստ ՆՀԲ-ի):
 Սրգ. Ա. Յն. - Մեկնություն Ա. քղթոյն Յովհաննու Առտարանի (ըստ ՆՀԲ-ի):
 Սեր. - Պատմություն Սերեոսի եպիսկոպոսի ի Հերակլոս, Ե., 1939:
 Վրք. Հց. - Վարք արքոց հարանց, հ.հ. Ա-Բ, Վենետիկ, 1855:
 Փարսլ., Փարսլ. Թ. - Ղազարայ Փարսլեցոյ Պատմություն Հայոց եւ Թուղթ առ Վահան Մամիկոնեան, Տփլիսի, 1904:
 Փիլ. - (հ. Ա) - Փիլոնի Երրայեցոյ Բանք երեք չնի ի լոյս ընծայեալը, Վենետիկ, 1822:

МОРФОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИСЕМИЯ КОРНЕВЫХ СЛОВ В ГРАБАРЕ СО ЗНАЧЕНИЕМ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО И НАРЕЧИЯ

____ *Резюме* _____

____ *А. Арутюнян* _____

Синхронический анализ словарного состава грабара показывает, что в этом периоде языка существует определенный пласт корневых слов, которые выявляют морфологическую полисемию. Отдельная часть этого пласта совмещает морфологические значения прилагательного и наречия. Такие слова в этой статье анализируются с внутренними группировками.

Отделяются следующие семантические группы, которые выявляют:

а) признак качества, б) признак градуса, в) признак чувства, г) признак меры (временной, ареальной и весовой), д) характеризующий признак.

Как показывает статистика, в расщепленных значениях таких слов доминируют значение признака предмета и частиречное значение прилагательного.